

BÁCSATYAI DÁNIEL

GEFFREI GAIMAR VERSES KRÓNIKÁJÁNAK MAGYAR VONATKOZÁSAI

Az anglo-normann Geffrei Gaimar az európai népnyelvű történetírás egyik első képviselője. *Estoire des Engleis* (1136–1137) című műve az Angolszász krónika alapján készült verses fordítás, amely az ófrancia nyelv anglo-normann dialektusában íródott, s a 6. századtól 1100-ig beszéli el Britannia történetét. Hogy főúri közönsége kedvében járjon, legfőbb forrásának száraz, évkönyv-jellegű híradásait nemegyszer udvari színezetű elbeszélésekkel kerekítette ki, így Gaimar művét elsősorban nem történeti forrásértéke, hanem irodalmi és kulturális jelentősége miatt becsüli nagyra a kutatás. A figyelmes szem azonban éppen az *Estoire* magyar vonatkozású regényes híreiben fedezhet fel hiteles történeti magot. Az első híradás jól ismert: a Magyarországon menedékre lelő *aethelingek* lovagregénybe illő históriája látszólag valóban nem tarthat számot történeti hitelre. Az események színhelyeként megjelölt állítólagos magyarországi Gardimbre nevű városnak azonban talán van történeti magja, s Vasbordájú Edmund árvainak oroszországi bolyongásaihoz kapcsolódhat. Gaimar második híre Hitvalló Edvárd királyra vonatkozik, aki ifjú éveit féltestvére fiaihoz hasonlóan száműzetésben töltötte, csakhogy a normandiai herceg udvarában. Az *Estoire* szerint a dán uralom megszűnésének idején Edvárd éppen Magyarországon tartózkodott, s unokatestvéreivel együtt a *velecase* nép ellen harcolt. E rejtélyes népet eddig egy keleti szláv törzssel próbálták azonosítani, s nem oldódott meg, hogy hogyan került Gaimarnál Edvárd Magyarországra. Véleményem szerint a *velecase* név a normandiai Vexin tartományt rejti, amelynek grófjaival Edvárd már száműzetése idején rokoni kapcsolatban állt, az unokatestvér pedig valójában nem más, mint I. Róbert normandiai herceg, aki Ordericus Vitalis tudósítása szerint az I. Henrik francia királynak nyújtott katonai segítségért (1032) cserébe Vexin birtokába jutott.

A történettudomány a legutóbbi időkig igen mostohán bánt a középkori elbeszélő kútfők egyik legizgalmasabb csoportjával, a 12. századi népnyelvű *estoire*-ok hiteles előadást és a főúri közönség szórakoztatását egyaránt szem előtt tartó sajátos műfaji ötvözetével. E művek már pusztán stílusuk miatt nemegyszer könnyűnek találtattak a forráskritika mérlegén, s a különös szigorral kimondott korai ítélet történészek generációit rettentette el, hogy az összkép megalkotásához Geffrei Gaimar, Wace vagy Benoît de Sainte-Maure verses históriáinak mozaikjait felhasználják. Csaknem fél évszázad hosszú hallgatása után a közönség most korszerű kritikai kiadásban olvashatja az első francia nyelvű történeti tárgyú munkát, az anglo-normann Geffrei Gaimar *Estoire des Engleis* című művét, így remélhető, hogy a történészek érdeklődését végre felkelti a népnyelvű irodalom e figyelemreméltó korai remeke.¹

¹ Alexander Bell 1960-ban megjelent kiadása (*L'Estoire des Engleis by Geffrei Gaimar*. Ed. Bell, Alexander. Anglo-Norman Text Society 14–16. Oxford, 1960) nem élénkítette meg az érdeklődést Gaimar krónikája iránt. Az utóbbi évtizedekben egyre erőteljesebb figyelem irányult az ud-

Az első francia nyelven alkotó történetíró, Geffrei Gaimar verses krónikája hazánkban Vasbordájú Edmund angol király fiainak magyarországi tartózkodásával kapcsolatban vált ismertté.² Beszámolóját az *aethelingek* keleti bolyongásáról nemcsak az teszi kivételessé, hogy a szárazabb hangnemű szerzetes-történetírók tollán is kalandregénybe illő történetet az udvari stílus szín pompás köntösébe öltöztette, hanem az a tény is, hogy a díszes ruházatnak teljességgel önálló, ám a többi kútfőt jól kiegészítő történeti váz ad szilárd tartást. Vasbordájú

vari művelődés, az elbeszélői identitás, a fordítási technikák, ill. az elbeszélő és közönsége viszonyának kutatására, így törvényszerűen fedezték fel ismét Gaimart a filológusok, irodalomtörténészek és nyelvészek, akik kutatási területeik számos izgalmas jelenségét először éppen nála figyelhetik meg. Így vált időszerűvé a legújabb kétnyelvű *editio*, amelyet én is használtam: Geffrei Gaimar: *Estoire des Engleis. History of the English*. Ed. and transl. Short, Ian. Oxford, 2009. A történészek továbbra sem tartják sokra Gaimart, ám legutóbb John Gillingham, Paul Dalton és Ian Short értékes – elsősorban kortörténeti – forrásként értékelték. Ld. Gillingham, John: *Gaimar, the Prose Brut and the Making of English History*. In: Uő: *The English in the Twelfth Century: Imperialism, National Identity and Political Values*. Woolbridge, 2000; Uő: *Kingship, Chivalry and Love: Political and Cultural Values in the Earliest History Written in French: Geffrei Gaimar's Estoire des Engleis*. In: *The English in the Twelfth Century*, 233–258; Dalton, Paul: *The Date of Geoffrey Gaimar's Estoire des Engleis, the Connections of his Patrons, and the Politics of Stephen's Reign*. *Chaucer Review*, 42. (2007) no. 1. 23–47; Uő: *Geffrei Gaimar's Estoire des Engleis: Peacemaking, and the Twelfth-Century Revival of the English Nation*. *Studies in Philology*, 104. (2007) 427–454; Short, Ian: *Gaimar's Epilogue and Geoffrey of Monmouth's Liber vetustissimus*. *Speculum*, 69. (1994) 323–343. Különösen izgalmas a Gaimart a 12. századi reneszánsz népnyelvű történetírásának kontextusában vizsgáló Peter Damian-Grint monográfiája, amely azokat az eszközöket veszi számba, amelyekkel az *Estoire* szerzője elbeszélői hitelét kívánta megszilárdítani l. Damian-Grint, Peter: *The New Historians of the Twelfth-Century Renaissance. Inventing Vernacular Authority*. Woolbridge, 1999.

² A hosszú vitát Gabriel Ronay, legutóbb pedig Laszlovszky József foglalta össze l. Ronay, Gabriel: *The Lost King of England: The East European Adventures of Edward the Exile*. Woolbridge, 1989; Laszlovszky József: *Angolszász hercegek a 11. századi Magyarországon*. In: Bárány Attila – Laszlovszky József – Papp Zsuzsanna: *Angol–magyar kapcsolatok a középkorban I–II*. Mária-besnyő, 2008–2011. I. 41–62. A hercegek oroszországi tartózkodását bizonyító *Estoire*-ra először Kropf Lajos figyelt fel 1896-ban l. Kropf Lajos: *Ágota királynő származása*. Turul, 14. (1896) 49–53. Az ő véleményét veszi át Karácsonyi János: *A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre*. Nagyvárad, 1926. 109–110. Fest Sándor foglalkozott ismét részletesebben Gaimar krónikájának forrásértékével: miközben elvetette az *aethelingek* hosszabb oroszországi tartózkodásának hírért, hitelesnek találta az idősebb fivér magyarországi házasságáról szóló értesülést. L. Fest Sándor: *Szent Margit skóciai királyné magyar származása*. Budapesti Szemle, 694. sz. (1935) 276–305. kül. 294. 1. jegyz., 297–298. és Uő: *Eadmund Ironside angol-szász király fiai Szent István udvarában. Skóciai Szent Margit*. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I–III*. Budapest, 1938. II. 527–551. kül. 543–545. Vele szemben ld. Herzog József: *Skóciai Szent Margit származásának kérdése*. Turul, 53. (1939:1–2) 1–42. kül. 17–18. és Uő: *Skóciai Szent Margit származásának kérséséhez*. Turul, 54. (1940:1–2) 3–46. Szent Margit édesanyjának származását Vajay Szabolcs tisztázta véglegesen l. Vajay Szabolcs: *Agatha, Mother of St. Margaret, Queen of Scotland*. *Duquesne Review*, 7. (1962) no. 2. 71–80; Vajay Szabolcs: *Skóciai Szent Margitról...* In: Beke Margit – Bárdos István (szerk.): *Magyarok kelet és nyugat metszéspontján. Nemzetközi történeti konferencia előadásai. Esztergom 1994. április 13–15.* [Esztergom], [1994]. 115–123.

Edmund fiainak históriája jól ismert: az idősebbik fivér házasságáról és Skóciai Szent Margit származásáról folytatott vita több ízben is fellángolt a 20. század során. Ezúttal egy másik *aetheling*, Hitvalló Edvárd angol király állítólagos magyarországi tartózkodásáról lesz szó, amelyről egyedül Gaimarnál olvashatunk. Mindkét magyar vonatkozású híradás azzal a tanulsággal szolgál, hogy körültekintően, ám mégis bátorsággal kell Gaimar krónikáját megközelítenünk, hogy a hiteles történeti mag birtokába juthassunk. Az *Estoire des Engleis* által felvetett kérdések megoldása előtt azonban meg kell ismerkednünk a történeti irodalom e kivételes darabjával.

Mivel más korabeli forrásban neve nem maradt fenn, mindent, ami Gaimarról tudható, az *Estoire des Engleis* tartotta fenn. Ebben azonban hat alkalommal is megnevezi magát, s kora egyik legöntudatosabb történetírójának bizonyul, amikor hosszú epilógusban ad számot műve keletkezésének körülményeiről és szerzői elveiről.³ Az *Estoire* tizennégy hónap alatt, vélhetően 1137 áprilisában készült el, s Gaimar a kisebb hatalmú lincolnshire-i normann földbirtokosok közé tartozó Constance Fitz Gilbertnek ajánlotta.⁴ A területet egykor a dánok uralták, s az évszázadokig érvényesülő skandináv kulturális hatás Gaimarnál is tetten érhető.⁵ A Fitz Gilbertekéhez hasonló kisebb vidéki udvarok az anglo-normann világi irodalom első központjai voltak, s a szerzőket pártfogásukba vevő családok között – amint ez Gaimar utószavából is kiderül – kézzel a kézre jártak a művek; Lady Constance a kódexek másolásának költségeit is állta, s tudjuk, hogy az elkészült könyveket szívesen olvasgatta hálószobájában.⁶

A Brit-sziget lakóinak történetét tárgyaló krónika eredetileg két könyvből állt, ám csak a második rész, a 495 és 1100 közötti eseményekről tudósító *Estoire des Engleis* maradt ránk. Gaimar nevezetes utószavának sorai, valamint a mű egyes

³ Az informatív utószóra l. Short: *Gaimar's Epilogue*, 323–343; Damian-Grint: *The New Historians*, 94–96, 114–117, 218–220.

⁴ A mű születésének időpontjára Short: *Gaimar's Epilogue*, 336–338. Paul Dalton véleménye szerint az *Estoire* 1141 és 1150 között keletkezett l. Dalton: *The Date of Geoffrey Gaimar's Estoire des Engleis*, 31–37.

⁵ Az *Estoire* tartotta fenn a Havelok dán királyfi *sagáját*, amely később az udvari irodalom kedvelt témája lett. Gaimar nem holmi tengeri rablóknak tekintette a dánokat, sőt, igyekezett angliai tartózkodásukat jogosnak beállítani. Ezt szolgálta a kelet-angliai viking hagyományokból táplálkozó Havelok-epizód is, amely Nagy Knut uralmát előlegezi meg. L. Bell, Alexander: *Gaimar's Early Danish Kings*. Publications of the Modern Language Association 65. (1950) 626–627; *Estoire des Engleis*, Introduction, xliii.

⁶ Ez a hálózat szépen kirajzolódik a műben kitüntetett figyelemben részesített családok történeteiben és Gaimar utószavában l. Short: *Gaimar's Epilogue* 336; *Estoire des Engleis*, Introduction, xi. A népnyelvű udvari irodalom közönségének formálódó ízléséről és olvasási szokásairól l. Rector, Geoff: *En sa chambre sovent le lit: Literary Leisure and the Chamber Sociabilities of Early Anglo-French Literature (c. 1100–1150)*. Medium Aevum, 81. (2012) no. 1. 88–125. kül. 109–117.

utalásai arra engednek következtetni, hogy az első könyv a trójai eredetű britek történetét tartalmazta, s ez az elveszett *Estoire des Bretuns* vélhetően nem volt más, mint Geoffrey of Monmouth *Historia Regum Britanniae*jának francia nyelvű átdolgozása.⁷ Am szerzőnk nemcsak latin szöveget ültetett át anyanyelvére; ő az első, aki angolból franciára fordított: az elbeszélés fennmaradt része a 959. évig az *Angolszász krónika* északi változatát követi.⁸ Világi közönsége igényeinek megfelelően azonban az óangol nyelvű kolostori feljegyzések egyháztörténeti híradásait elhagyta, s az előadásba olyan szóbeliségben terjedő epizódokat emelt be, mint a dánok angliai berendezkedésének évszázadaiban keletkezett *Havelok-saga*.⁹

Gaimar nemcsak munkája nyelvét választotta tudatosan, hanem a komoly történetíróktól olyannyira elütő stílusát is; célja az volt, hogy közönsége ne csak értse, hanem örömet is lelje mindabban, amit hall vagy olvas. Az új, regényes történetírás nem a kolostorok művelt írástudóit kívánta kielégíteni; célja a világi arisztokrácia épülése és szórakoztatása volt. Regényes betoldásainak központjában a későbbi lovagregények legfőbb témája, az önmagáért való szerelem áll, amely már nem pusztán a dinasztiai családi és hatalmi összeköttetéseknek díszlete.¹⁰ A hallgatóság elvárásai az *Estoire* szerzőjét új esztétikai elvek megfogalmazására ösztönözték, amelyet egy David nevű riválisával folytatott csipős hangnemű polémia ürügyén fejtett ki: a költészetnek a szerelmi kalandokat, az udvarlást, a vadászatot, a mulatságokat, az ünnepségeket, a fényűzést, a királyok bőkezűségét és gazdagságát, valamint nemes és vakmerő lovagjaik tetteit kell megénekelnie.¹¹

⁷ Short szerint Gaimar a *Historia regum Britanniae* két különböző változatát is ismerte, az egyik eredetileg Walter Espec, a másik Walter oxfordi főesperes tulajdonában volt. Az epilógusból kiderül, hogy a könyvek főúri pártfogóin keresztül, kölcsönzés útján jutottak el az *Estoire* szerzőjéhez. L. Short: *Gaimar's Epilogue*, 327. Geoffrey of Monmouth művének végleges változata azonban nem lehet 1138-nál korábbi, így zavarbaejtő, hogy főúri olvasói és Gaimar számára már 1137 előtt ismert volt. Egyéb bizonyítékok is arra utalnak, hogy a *Historia regum Britanniae* több szakaszban íródott meg, s első változatai már 1134–1135 után elkészültek. Short: *Gaimar's Epilogue*, 338–339.

⁸ Gaimar sűrűn használja a *translater* kifejezést, amely itt nem szó szerinti fordítást, hanem népnyelvű adaptációt jelent l. Damian-Grint: *The New Historians*, 22–31.

⁹ *Estoire des Engleis*, Introduction, xxxix.

¹⁰ *Estoire des Engleis*, Introduction, xl–xli.

¹¹ „Mes dé festes ke tint li reis, / del boschaier ne del gabeis, / del dounaier e de l'amur / ke demenat li reis meillur, / ki unkes fust ne jamés seit, / e crestien fust e beneit, / ne dit gueres l'escrit Davi. / Ore dit Gaimar k'il tressaili, / mes s'il uncore s'en volt pener, / de plus bels faiz pot vers trover: / ço est d'amur e dosnaier, / del gaber e de boscheier / e dé festes e des noblesces, / des largetez e des richescs, / e del barnage k'il mena, / Des larges dons k'il dona: / d'iço deveireit hom bien chanter, / nient leissir ne trespasser.” *Estoire des Engleis*, 352.

Miközben évkönyvszerű forrásainak szikár tudósításait Gaimar a későbbi lovagregényekből ismerős toposzok múltba vetítésével frissítette fel, roppant tudatossággal nyúlt történetíró elődei munkáihoz. Közönségét időről időre meg akarta győzni szavahihetőségéről: utószavában négy könyvet sorol fel, amelyet műve szerkesztésekor felhasznált, s pontosan leírja, hogy hogyan jutott a kötetek birtokába.¹² Úgy tűnik, hogy Geoffrey of Monmouth *Historiája* két változatban is rendelkezésre állt, akárcsak az *Angolszász krónika*, amelyre washingborough-i könyvként és winchesteri históriaként is hivatkozik, s amelynek adataiból Edgar király trónra lépéséig (959) merít.¹³ Ezt követően forrásai azonosíthatatlanok, s ugyan elbeszélésének vannak párhuzamai Simeon of Durham, John of Worcester, William of Malmesbury, Henry of Huntingdon és Ordericus Vitalis krónikáival, közvetlen kapcsolat egyikkel sem mutatható ki.¹⁴ Az *Estoire* a Hastings-i csata utáni évtizedek történetére szolgál a legeredetibb hírekkel. Gaimar és közönsége látásmódjára nagyon jellemző, hogy pályatársaival ellentétben történetírónk előnyös képet fest a züllöttsége miatt megvetett II. Vilmos angol királyról, s krónikája csúcspontján, az uralkodó fenséges pünkösdi ünnepségének leírásában az uralkodó lovagi erényeit zengi.¹⁵ Hallgatóságát nem a király erkölcsi hibái, hanem az újonnan felépült Westminster Hall vigasságainak pompája érdekelte. Esményített királyportréval van dolgunk itt is, ám egyben egy újfajta ideál megszületésének lehetünk tanúi: a későbbi lovagregényeinek kedélyes Arthurjához hasonló jóindulatú uralkodó áll előttünk, aki igazságos ítéleteivel és legfőképpen jó humorával tartja fenn az egyensúlyt és a békét, hogy bárói körében gondtalanul élvezhesse a vadászatokat, ünnepségeket és egyéb udvari kalandokat.¹⁶

A Magyarországon menedéket találó *aethelingek* története érzékletesen szemlélteti, hogy miként vegyítette Gaimar a gálans elbeszélői modort a történeti hagyománnyal. Beszámolója szerint az Angliát meghódító dán király, Knut, felesége ármánykodó szavaira hallgatva Dániába küldi angolszász uralkodó elődje, Vasbordájú Edmund fiait, hogy ott titokban eltegyék őket láb alól. (Gaimarnál nevük tévesen Edgar és Aethelred.) Nevelőjük, a dán nemes úr, Walgar pártfogásába veszi az *aethelingeket*, s előbb Oroszországba viszi őket, amelyen öt nap alatt átkelnek, majd a hatodik napon magyar földre érkeznek, Gardimbre váro-

¹² Short: *Gaimar's Epilogue*, 327; Damian-Grint: *The New Historians*, 114–115.

¹³ Short: *Gaimar's Epilogue*, 328–332. Az *estoire de Wincestre* kifejezés itt azonban nem egy meghatározott kötetet, hanem az *Angolszász-krónika* egy szöveghagyományát jelenti l. Short: *Gaimar's Epilogue*, 332.

¹⁴ *Estoire des Engleis*, Introduction, xxxix.

¹⁵ *Estoire des Engleis*, 330. Gaimar mintha éppen Ordericus Vitalisszal vitatkozna, aki II. Vilmosról és pompakedvelő udvaráról nagyon kedvezőtlenül nyilatkozik, méghozzá éppen azokért a világi szórakozásokért, amelyeket Gaimar annyira csodál. L. Gillingham: *Kingship, Chivalry and Love*, 250.

¹⁶ Jaeger, Stephen: *The Origins of Courtliness. Civilizing Trends and the Formation of Courtly Ideals 939–1210*. Philadelphia, 1985. 162–175; Gillingham: *Kingship, Chivalry and Love*, 243.

sába. A menekülőket a magyar királyi pár fogadja oltalmába. Süpek Ottó fordításában:

Szól a király: „Hozott Isten!
 Ami vagyok, s minden kincsem
 Segítségül ajánlom fel,
 És megküzdök ellenetekkel;
 Csatatéren vesznek akik
 Elorozták birtokaik.”
 Walgár rebeg: „Hála neked!
 Rád bízom a két gyermeket.
 S ha egy igaz Istent ismersz,
 Rájuk akkor gondot viselsz.”
 És átadta őket legott.
 Aztán három év elmúlt.
 Tizenöt, lám! – az ifjabbik,
 De felnőtt a nagy is addig;
 Tizenkilenc éves lett már,
 Igen okos: neve Edgár.
 A királylány megkedvelte,
 Szerelembe esett vele.
 És így is telt el egy esztendő:
 Viselős lett a hercegnő.
 Mit mondjak hát? – az esetet
 Rejtegetni nem lehetett.
 Megtudja a király nyomban,
 Ám haragra alig lobban;
 Sőt azt mondta: „lányom itt van,
 Ha elveszi, – holtáiglan!”
 A levente pirul belé,
 Leborul a király elé.
 A király meg parancsot ad,
 Hívják össze az udvarát.
 S másnap, ott, az udvar előtt
 Tartották meg az esküvőt.
 S megtudhatta – kit csak illet,
 Örököse ím! – Edgár lett.¹⁷

A vendégeit támogatásáról biztosító király lovagias gesztusait és a szerelmi történetet természetesen inkább a gyönyörködtetés eszközeinek kell tekintenünk, arról nem is beszélve, hogy az idősebb testvér, Edward (és nem Edgar) esküvőjére a legelfogadottabb nézet szerint nem Magyarországon, hanem orosz földön ke-

¹⁷ *Estoire des Engleis*, 251–253. A fordítást lásd: Süpek Ottó: *Ófrancia ének István királyunkról*. Magyar Nemzet, 37. (1982) március 20. 11.

rült sor,¹⁸ s a menyasszony nem a magyar király lánya, hanem III. Henrik császár unokahúga volt.¹⁹ Az északi bolyongás vonatkozásában viszont az elbeszélés hitelesnek bizonyul: a hercegek száműzetésének első, dániai állomását csak Ordericus Vitalis,²⁰ az oroszországi tartózkodást az eseményekhez korban közel álló Brémai Ádám és egy 12. századi angliai törvénygyűjtemény, a *Leges Edwardi Confessoris* erősíti meg²¹ – Gaimar *Estoire*-jától teljesen függetlenül. Először – már 1896-ban – Kropf Lajos adott hangot annak a véleménynek, hogy az *aethelingek* I. Jarosláv udvarából érkeztek hazánkba András herceggel, akit hamarosan magyar királlyá koronáztak. Ezzel szoros összefüggésben ő hívta fel a figyelmet arra is, hogy a Gardimbre városnév nem más, mint az izlandi *sagák* Gardaríkénének franciásított változata.²² A földrajzi név, amely az északi *sagairó*-dalomban egész Oroszországot jelöli, annak a városnak az elnevezéséből származik, amelyet Rurik alapított a Ladoga tó partján a 9. században. Nagyon valószínű, hogy Gaimar ebben az esetben az általa kiválóan ismert lincolnshire-i skandináv hagyomány egy hiteles adatát őrizte meg. Kropf megállapításai – sajnos hivatkozás nélkül – utat találtak Gabriel Ronay népszerű könyvébe, amelyet az *aethelingek* kelet-európai kalandjairól írt,²³ s Ronay révén az *Estoire* legújabb, 2009-ben megjelent kritikai kiadásának kommentárjában is találkozhatunk a rejtélyes Gardimbre etimológiai magyarázatával.²⁴

1016-ban, Nagy Knut dán király angliai hódításakor nem csak Vasbordájú Edmund fiainak, hanem kiskorú féltestvéreinek, Edvárdnak és Alfrédnek is száműzetésbe kellett vonulnia. Normann származású édesanyjukat, II. Aethelred fiatal özvegyét most Knut vette feleségül, ám a gyermekeknek – akik szintén *aethelingek*, tehát az angolszász uralkodói dinasztia tagjai voltak – nem volt maradása, s anyai nagybátyjuknál, Richárd normandiai hercegnél leltek menedékre. A dán hódító két évtizeddel később bekövetkezett halála után a normandiai *aethelingek* előtt megnyílt a lehetőség, hogy őseik koronáját visszaszerezzék.

¹⁸ Kropf: *Ágota királylány származása*, 52; Herzog: *Skóciai Szent Margit*, 34–35.

¹⁹ Herzog József szerint Skóciai Szent Margit édesanyja Ernő sváb herceg leánya volt (Herzog: *Skóciai Szent Margit*, 34), Vajay szerint Liudolf fríz örgrófé (Vajay: *Agatha, Mother of St. Margaret*, 73; Vajay: *Skóciai Szent Margitról*, 118). Mind Ernő, mind Liudolf III. Henrik császár féltestvérei voltak.

²⁰ Herzog nem tartja Ordericus Vitalist hitelt érdemlő forrásnak a hercegek száműzetésének dániai állomásával kapcsolatban; véleménye szerint a Florence of Worcesternél olvasható *ad regem Suuauorum* szerkezetet nézte félre, s így lett belőle *ad regem Suenum*. Mivel két dán királyt is így hívtak a 11. században, Ordericus így joggal hihette, hogy a hercegek elsőként Dániában kötöttek ki. Knut idején azonban nem élhetett semmilyen Sven nevű dán király, mivel éppen ő volt a skandináv ország uralkodója. L. Herzog: *Skóciai Szent Margit*, 14.

²¹ Ez utóbbiról elsőként I. Herzog: *Skóciai Szent Margit*, 21–25.

²² Kropf: *Ágota királylány származása*, 52.

²³ Ronay: *The Lost King of England*, 54.

²⁴ *Estoire des Engleis*, 418.

Normann és anglo-normann szerzők, így Guillaume de Jumièges, Guillaume de Poitiers, John of Worcester és Wace is úgy értesültek, hogy mindkét fivér zászlót bontott 1036-ban. Edvárdnak a túlerő miatt vissza kellett fordulnia, ám Alfrédnak sikerült partra szállni Angliában. Wessex nagyhatalmú earlje, Godwin árulása folytán azonban Alfréd I. Harold király kezére került, aki előbb megvakította, majd megölette a fiatalabb fiút.

Az angolszász és skandináv történeti hagyományhoz közelebb álló Gaimar nem tud arról, hogy Alfréddal együtt Edvárd is megkísérelte volna a visszatérést közvetlenül Knut halála után:

Ore purparlerent k'il ferunt,
 pur léquels hairs envaierunt.
 S'il envaient en Hungerie,
 trop serreit loinz, poi unt aïe.
 Al chef del tur purparlé unt
 k'en Normendie envaierunt
 pur Eadward e pur Alveré.
 Eadward esteit li frere ainné,
 alez estait en Hungerie
 a ses cosins en une aïe
 a une guere k'i aveient:
 cels de Velecase la fesaient.²⁵

Kétségtelen, hogy Gaimarnak valahogyan meg kellett magyarázni azt, hogy miért az ifjabb testvér próbálkozott először Anglia trónjának visszaszerzésével. A továbbiakban választ szeretnék adni arra, hogy miért éppen a magyarországi segítségnyújtás képtelennek tűnő történetével állt elő az *Estoire* írója. Úgy gondolom, hogy a megértés kulcsa nem más, mint a titokzatos *velecase* népnév megfejtése. Már első pillantásra szembeötlik, hogy az iménti sorokban keverednek a két *aetheling* testvérpár száműzetésének helyszíneihez kapcsolódó értesülések: a Magyar- illetve Oroszországhoz köthetők egyfelől, s a Normandiához fűződők másfelől. A *velecase* szó magyarázatai eddig az előbbihez, vagyis Vasbordájú Edmund fiainak tartózkodási helyeihez kapcsolódtak: látták már benne Szent István bajor és bolgár ellenfeleit,²⁶ majd később – miután bizonyossá vált, hogy a

²⁵ *Estoire des Engleis*, 260. Az én fordításom szerint magyarul: Tanácskoztak, mit tegyenek, / Mellyik utódért küldjenek. / A magyarországi követség, / Távoli, messzi reménység. / Végül meg-egyeztek, / S Normandiába küldtek, / Edvárdért és Alfrédért. / Edvárd, az idősebb fivér, / Magyarországra ment, / Hogy kuzinjain segítsen. / Mert háborút viseltek épp, / Oka a *velecase* nép. / S mivel az angolok nem lették, / Magukkal Alfrédot vitték.

²⁶ *L'Estoire des Engleis solum la translacion Maistre Geffrei Gaimar*. I–II. Ed. Hardy, Thomas Duffus–Martin, Charles Trice. *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores* 91. Translation. London, 1889. vol. II. 151. 4790. jegyz.

keletre szakadt trónörökösök majdnem két évtizeden át I. Jaroszláv kijevi nagyfejedelem udvarában vendégeskedtek – azonosítatlan szláv nép nevét is. Gaimar legutóbbi kiadója, Ian Short is az utóbbit tartja a legvalószínűbb magyarázatnak.²⁷ Véleményem szerint azonban a népnév a másik *aetheling* testvérpárhoz, Edvárdhoz és Alfrédhoz, illetve Normandiához kötődik. A *velecase* kifejezést ugyanis a *veliocassi* ókori etnoním származékának tartom, amely egyúttal a latinul *pagus Veliocassinus*nak nevezett franciaországi Vexin tartomány névadója is. Az azonosságból az következik, hogy Gaimar forrásában Edvárdnak egy olyan háborúban kellett részt vennie, amely valamiképpen Vexinhez kapcsolódik.

Edvárd és Alfréd normandiai éveiről csak nagyon csekély információ áll rendelkezésre, ám a töredékes hírekben az egyik főszerepet éppen Vexin grófsága játssza.²⁸ Godgifu, az angolszász hercegek lánytestvére éppen Vexin grófjával, Drogóval kötött házasságot 1024-ben. A házasságszerző szerepét Saint-Wandrille vexini származású apátja, Gerard játszotta el, aki más normandiai kolostorok vezetőivel együtt kitartóan támogatta Edvárd angliai ambícióit.²⁹ Úgy tűnik, hogy Edvárd trónigényének eszmei megalapozását, uralkodói szentségét bizonyító gyógyító erejének népszerűsítését is normandiai kolostorokhoz kell kötnünk.³⁰ A számkivetés évtizedei után hazatérő Hitvalló Edvárd király nem volt hálátlan normandiai barátai felé: Jumièges apátja, Robert Champart Canterbury érseke lett, unokaöccse, Drogó gróf fia, pedig Hereford earlje.

A száműzött, félárva Godgifu hozományáról alighanem II. Richárd normandiai herceg gondoskodott, így lett Drogó a grófságától távol eső normandiai - Chambois ura.³¹ Hogy Richárd gyermekeinek tekintette húga, Emma gyermekeit, azt Guillaume de Jumièges egy megjegyzése is valószínűsíti, amely szerint Róbert herceg atyja halála után testvéreivé fogadta kuzinjait, Edvárdot és Alfrédot.³² Távolról sem csak a családszerető rokon önzetlenségét kell látnunk ebben

²⁷ *Estoire des Engleis*, 420. Ugyanő megemlíti egy háborút, amelyet Henry of Huntingdon szerint Knut 1019-ben indított a balti szlávok (*in Wandalos*) ellen.

²⁸ Edvárd vexini kapcsolataira Simon Keynes lett figyelmes I. Keynes, Simon: *The Aethelings in Normandy*. *Anglo-Norman Studies*, 13 (1991) 184–186. Hitvalló Edvárd ifjúságáról és hosszú normandiai tartózkodásáról I. Barlow, Frank: *Edward the Confessor's Early Life, Character and Attitudes*. *The English Historical Review*, 80. (1965) no. 315. 225–251; Uő: *Edward the Confessor*. Los Angeles, 1984, 39–40; Keynes: *The Aethelings in Normandy*, 173–205; Van Houts, Elisabeth: *Edward and Normandy*. In: Mortimer, Richard (ed.): *Edward the Confessor: the Man and the Legend*. Woolbridge, 2009. 63–76.

²⁹ Van Houts: *Edward and Normandy*, 67.

³⁰ Van Houts: *Edward and Normandy*, 73–74.

³¹ Van Houts: *Edward and Normandy*, 66.

³² Edelredus, Anglorum rex a Sueno Danorum rege regno suo pulsus... Normanniam venit, duos filios Edwardum atque Aluredum, non longo post patriam repetens Ricardo eorum avunculo eos nutriendos reliquit. Hi enim intra Normannorum ducum aulam educati, tanto honore a duce Rodberto, post mortem patris sui, ducis scilicet Ricardi, sunt habiti, ut summi nexu amoris

a gesztusban; bizonyos, hogy a dinasztikus politika ridegebb játékszabályait jól ismerő, becsvágyó Róbert előtt az angliai befolyás reménye csillant fel. Két normandiai oklevél tanúsága szerint Edvárd már az 1030-as évek elején trónkövetelőnek tekintette magát, 1034 körül pedig, amikor hercegi unokatestvére irányításával hajóhad indult Anglia meghódítására, a fedélzeten bizonyíthatóan ott volt Edvárd is.³³

A rendelkezésre álló források alapján tehát Normandia hercegei megbecsülték rokonaikat: ezt bizonyítja a vexini házasságban játszott szerepük és az udvarukban vélhetően lovagi nevelésben részesülő Edvárd jogainak elismerése is. Gaimar beszámolója már csak azért is jobban illik egy normandiai, mint egy magyarországi hadivállalkozásra, mivel III. Richárd és I. Róbert hercegek – Vasbordájú Edmund fiaival ellentétben – valóban Edvárd unokatestvérei voltak. De vajon részt vehetett-e a későbbi hitvalló király normandiai évei során egy olyan háborúban, amelyben sógora grófsága, Vexin főszerepet játszott?

1033 húsvétján királyi vendéget köszöntöttek Rouenban, Normandia fővárosában. A lázadó öccse elől menekülő I. Henrik francia uralkodó Róbert herceg udvarában lelt menedéket. A vendéglátó katonai segítséget is nyújtott hűbérúrának, aki hamarosan ismét úrrá lett országában. A jól ismert történet egy különös részletét csak Ordericus Vitalis 12. század eleji elbeszéléséből ismerjük: a győztes francia király hálából a normandiai hercegnek adományozza Vexint. Amikor a szoros baráti és rokoni kapcsolatot ápoló Róbert herceg és Drogó, Vexin grófja

tanquam fratres sibi eos adoptaret. *The Gesta Normannorum Ducum of William of Jumièges, Orderic Vitalis and Robert of Torigni*. I–II. Ed. and transl. Van Houts, Elisabeth. Oxford Medieval Texts. Oxford, 1992. vol. II. 76. A 11. századi normann források természetesen nem győzik hangsúlyozni a Normandiában vendégeskedő *aethelinge*k és a hercegek közötti szoros köteléket, hiszen mindez az angliai normann uralom jogosságát támasztotta alá. Jóval a hastingsi csata előtt, 1050 körül keletkezett az *Inventio et miracula sancti Vulfranni* a fontenelle-i Saint-Wandrille apátságban, amely szerint II. Richárd *liberaliter acsi filii* fogadta udvarába unokaöccseit. L. *Inventio et miracula sancti Vulfranni*. Éd. Laporte, Jean. Mélanges publiés par la Société de l'Histoire de Normandie, 14e série. Rouen, 1938. 30. Idézi: Van Houts: *Edward and Normandy*, 64.

³³ Egy 1033 húsvétján kelt és egy 1031 és 1034 között írt keltezetlen oklevél tanúnévsorában mindkét *aetheling* szerepel, ám ekkor még a királyi cím feltüntetése nélkül. Az évtized elejéről származik két másik oklevél is, amelyben Edvárd neve mellett már a *rex* szót is olvashatjuk: az egyik keltezetlen fécampi adománylevélen már szerepel a *signum Eduuardi regis* felirat, a másik, Mont-Saint-Michel részére tett adományt pedig már maga Edvárd tette, mint *rex Anglorum*. L. Keynes: *The Aethelings in Normandy*, 187–190. A normandiai herceg vállalkozása meghiúsult, a szétszéledő hajók végül a partvidéki Mont-Saint-Michel apátság közelében kötöttek ki, majd Bretagne ellen vonultak. Az 1033/1034-ben lezajlott hadjáratról Guillaume de Jumièges, Ordericus Vitalis és William of Malmesbury is tud. Ordericus Vitalis szerint a flotta Bretagne-i hadműveleteit egy bizonyos Rabel irányította, akinek az aláírása szerepel Edvárd Mont-Saint-Michel-i oklevelén is. Ezek a nyomok Keynes szerint arra utalnak, hogy a szintén datálatlan irat közvetlenül a sikertelen inváziót követő Mont-Saint-Michel-i pihenő során keletkezett, tehát a vállalkozásban Edvárd is részt vett. Keynes: *The Aethelings in Normandy*, 193–194.

két évvel később, egy jeruzsálemi zarándokút során elhaláloznak, az elhamarkodottan nagylelkű francia király az átmeneti káoszt kihasználva visszaszerzi Vexint – írja Ordericus Vitalis.³⁴ Az értesülés azonban meglehetősen gyanús. A normandiai történétíró ugyanis minden jel szerint csak azért mesélte el Henrik adományának történetét, hogy igazolja Hódító Vilmos 1087-es vexini hadjáratának jogosságát.³⁵ Ha a krónikás vexini híreiben mégis van hitelt érdemlő történeti mag – Gaimar *Estoire*-ja véleményem szerint ezt erősíti – annyit mindenképpen valószínűsíthetünk, hogy Edvárd normandiai tartózkodása idején, a hercegi udvar tagjaként részt vehetett olyan háborúban, amely összefüggött Vexin birtoklásával. Talán unokatestvérét segítette a francia király oldalán 1033-ban, talán részt vett a hűbérúri jogait újra kinyilvánító Henriknek való ellenállásban 1035-ben – ennek megállapítására nincs elég adatunk, miközben még az is kétséges, hogy mennyire hihetünk Ordericus Vitalisnak.

³⁴ „Rex Henricus Roberti Francorum regis filius, dum post mortem patris iure primogeniti deberet redimiri regni fascibus, sed a regina Constantia matre sua novercali odio insequeretur, eique ipsa in regno Gallorum preponere Robertum fratrem suum ducem Burgundionum conaretur. Consultu Amalrici senioris de Monteforti filii Guillelmi Hanoensis Fiscannum cum xii satellitibus venit, et Robertum Normannorum ducem ut sibi materna fraude miserabiliter exulanti subveniret humiliter expetiit. Quem prefatus dux utpote naturalem dominum suum liberaliter suscepit, et secum donec pascalis festivitas expleretur gratanter detinuit. Deinde Normannorum agmina undique aggregavit, acerrimam expeditionem in Galliam fecit, et Aurelianensem urbem Normannico impetu ignem immitens incendit. Damnis itaque incomparabilibus cervicositatem Francorum confregit, quibus coercitis repulsum clitonem regno suo restituit. Henricus autem in regno confirmatus Roberto duci gratias egit, eique pro beneficio suo totum Vilcassinum a fluvio Isara usque ad Eptum donavit. Hoc nimirum Drogo eiusdem provinciae comes libentissime concessit, hominioque facto dum vixit prefato duci fideliter servivit ... Roberto itaque et Drogo defunctis in peregrinatione ... Henricus rex Francorum qui semper Normannis adversantur Vilcassinum pagum avide repetiit, iurique suo postmodum semper mancipavit.” *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis*. I–VI. Ed. and transl. Chibnall, Marjorie. Oxford Medieval Texts. Oxford, 1968–1980. IV., 1973. 74–76.

³⁵ Ordericus beszámolója ugyanis így folytatódik: „Guillelmus autem tunc pro puerili debilitate ius vindicare suum non potuit, postea vero maioribus sibi curis in Cenomannenses vel Anglos crescentibus conticuit, et contra Henricum dominum suum seu Philippum filium eius pro Vilcassino pago arma levare distulit. Igitur anno xxi^o ex quo super Anglos regnavit, requisitionem et calumniam de Vilcassino comitatu Philippo regi Francorum fecit. Ille autem sediciosorum frivolis sophismatibus usus est, et Angligenae regis petitiones omnino spernens frustratus est. Guillelmus ergo ultima mensis Iulii septimana cum exercitu suo Madantum ex improvise venit, et cum castrensibus mixtim intravit.” *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis* IV., 76–78. Henrik francia király adománya a normandiai hercegnek annál is gyanúsabb, mivel a jól értesült normann udvari krónikás, Guillaume de Jumièges nem tud róla, s más forrásunk sem említi. Sokáig nem is volt szükség egy ilyen jogigény felemlegetésére, hiszen Hódító Vilmos kiváló kapcsolatot ápolt Vexin grófjaival. 1077-ben azonban Simon gróf kolostorba vonult és Vexin visszaszállt a francia koronára. A terület innentől kezdve szüntelen vita tárgya a francia és az angol király között, s gyakori határvillongások helyszíne is. E villongások közé illeszkedik Hódító Vilmos 1087. évi támadása Mantes ellen. Erre és az idézett szöveghelyek forrásértékére l. *The Ecclesiastical History of Orderic Vitalis*, IV., xxx–xxxiii.

Egyértelmű, hogy Gaimar tudósításának zavarossága töredékes – talán szóbeli – forrásainak félreértelmezéséből, önkényes kiegészítéséből ered. Már az általa használt kútfők is kellően homályosak lehettek, így nem csoda, ha Gaimar a hiteles történet töredékeit rosszul illesztette össze. Ha az *Estoire* hitelt érdemlő előadásban tartja fenn Hitvalló Edvárd normandiai éveinek krónikáját, Vexin neve a megfelelő ófrancia alakban (Veulguessin, Veugesin) szerepelt volna.³⁶ Szerzőnk azonban nem ismerte fel a *velecase* szóban – azaz annak vélhetően latin eredetijében – a francia grófság nevét, így nem okozhatott számára lelkiismeret-furdalást, hogy azt – talán valamilyen elenyészett hagyományt követve – Magyarországgal hozza összefüggésbe. Gaimar tehát nem a már létező népnyelvű formát használta, hanem a latin *veliocasses* egy olyan verzióját, amelyet egyik forrása vagy éppen ő kísérelt meg franciásítani (*velecase*). Az eredeti kútfőben emellett annak a segítségnek is szerepelnie kellett, amit Edvárd unokatestvérei számára nyújtott; Gaimar – vagy egyik forrása – azonban nem a normann kuzinokra, hanem a keletre szakadt unokaöccsökre gondolt.

Láthattuk, hogy a névtani megközelítés hogyan hitelesítette Gaimar verses krónikáját az *aetheling*ek keleti vándorlásának esetében. A fentiekben megkíséreltem hasonló módszerrel igazolni, hogy az első francia nyelvű történeti műben egy magyar vonatkozásúnak tűnő híradás mögött olyan értesülés nyomai fedezhetők fel, amelyek egy másik *aetheling*, Hitvalló Edvárd száműzetésének sötét éveire vet némi fényt.

³⁶ A terület elnevezései latin forrásokban: Pagus Veliocassinus (617), Pagus Wilcassinus (628), Pagus Velcassinus (8. sz.), Vilcassinum (1092), Pagus Vulcasinus (11. sz. vége), Provincia Vulcasinensis (12. sz.), Vigésinum Normannicum (1196). L. *Dictionnaire topographique du département de l'Eure*. Éd. Le Marquis de Blosseville. Paris, 1878. 230. Az l hang eltűnéséről az ófrancia nyelvű kútfők tanúskodnak a 12. századtól kezdve, így Wace *Roman de Rou-ja* (1160 k.): Veguesin, Veguesin, Vesguesin és Veugesin. L. Lognon, Auguste: *Atlas Historique de la France depuis César jusqu'à nos jours*. Paris, 1885. 98. Gröhler, Hermann: *Über Ursprung und Bedeutung der Französischen Ortsnamen* I. Heidelberg, 1913. 91–92. Később előtűnik Veulguessin (1196) és Veuequecin (1360) formában is. L. *Dictionnaire topographique du département de l'Eure*, 230.